

A katholicismus és protestantismus a népnevelés szempontjából.

(Folytatás.)

Báthori Gábor alatt „a reformatusok gyors hatalomra jutásuk és sikereik a jezsuita iskolát (Kolozsvárt) s a r. katolikus nyilvános isteni tiszteletet megszüntették, az unitárius egyházi iskolai életet szűkebb körre s korlátoltabb munkásságra szorították. . . . Mig elődei, az első Báthoriak a katholicismus, a jezsuitarend és a latin oktatás, az utolsó (t. i.: Báthori Gábor) a reformált hitvallás, egy tősgyökeres magyar egyház és iskolai oktatás megalapítója“.¹ Bethlen Gábor a reformatusok iskolaügyében még nagyobb, sőt a legnagyobb buzgalmat fejtette ki. Az unitáriusokat nem nagyon szerette, de mindamellet is az igazságnak hódolunk, ha nyíltan hirdetjük az oktatásügy terén való érdemeit. „A r. katolikusoknak megengedte, hogy Kolozsmonostoron iskolát állítsanak, kiméletesen, de folyvást gyengítette az unitáriusokat. A kalvinisták rövid idő alatt bűmulatos tért foglaltak el. Érdeükben már 1614. febr. 23., márcz. 16-iki gyulafehérvári országgyűlés 4-ik t. cikkében ez áll: „hogy a tanuló iskolákat, a mennyire minden hely értéke megengedi, igyekezzenek helyre állítani és megépíteni.“² Érdemeit az előbb gyulafehérvári, ma nagy-enyedi Bethlen főtanoda teljes mértékben igazolja és fényesen hirdeti. „Buzgalma Erdélyben legjótékonyabbnak bizonyult, a főurakat, népet magával vonta, a főurakkal az országban mindenfelé iskolákat állítottak fel s azok bőkezűségéből a mesterek és lelkészek buzgalma folytán a népnevelés oly korszerű eszme volt, mint akár korunkban.“³ Érdemül tudják be a kalvinhitű erdélyi fejedelmeknek azt az eljárását is, mely szerint híres külföldi tudósokat igyekeztek meggyerni a magyar oktatásügy-

¹ Jakab Elek: Kolozsvár Tört. II. k. 510. l.

² Jakab Elek: Kolozsvár Tört. II. k. 560. l.

³ Szilágyi Sándor: Erdélyország Története, II. k. 213 l.

nek. Legvilágosabb példának hozzuk fel és örök érdemül tudjuk be I. Rákóczy György özvegyének, Lorántffy Zsuzsánnának, hogy férje tervét megvalósította, a híres külföldi paedagogus, Comeniust 1650-ben behívta hazánkba s a sárospataki reformatus főiskolánál alkalmazta.

Hatása Magyarország tanügyére tagadhatatlan. Számos tan-könyvében lerakott egészséges paedagogiai elvei merőben átalakították az erdélyi fejedelem alatt levő tartományok iskoláit. Megérkezésekor hiányul vette fel a meddő latinságot. Vele és utána a reáliák iskoláinkban nagyobb tért foglaltak. 1654-ben hazánkából való távozásakor mondott bucsú beszédében a magyar nemzetnek ily tanácsot adott: „Magyar nemzetem, igyekezzél rajta, hogy legyenek magyar nyelvű iskolakönyveid. Gazdagítsd hazádat jó és böles s ne csak latin, hanem saját nyelveden írt könyvekkel is. Miért vagytok idegen iskolákra s könyvekre szorulva. Szerezzetek magatoknak hazátokban gazdag aratást“¹ Magából a hazánkbeli reformatusok kebléből is kerültek ki a felső és népnevelés terén egyaránt híres paedagogusok. Nem lehet feladatunk e jeleket mind felsorolni, érdemeiket méltatni. Egy párt említünk meg csak, u. m. Keresztury Pált, Apáczai Cseri Jánost és Szőnyi Nagy Istvánt. Keresztury Pál a Comenius által kijelölt úton haladt. Az anyanyelvet tette a tanítás alapjául. Mindent megkönnyíteni igyekezett. Olvasni, írni elsősorban magyarul tanított és pedig egyszerre. Tanítási módszere még nem évelt el. Az olvasás és írás együttes tanítása újból fellevenítve és megvalósítva a mai kor által lett. Apáczai Cseri János is a hazai tanítás felvirágzását a nemzeti nyelven való előadásban, a reáltudományok terjedelmesebb felkarolásában keresi. Elve: magyarul kell olvasni és írni tanítani. Encyclopaediája XXXI. szakaszában a népnevelést fejtegetve anyanyelvi nép és idegen nyelvi (latin) iskolákat sürget. Szőnyi Nagy István Magyar iskolájában majdnem a mai szokásos hangoztató módszert hozta be. Magyar iskolák felállítását sürgette: „Szorgalmassággal legyünk rajta — úgy mond — Magyar Iskolájában, hogy udvarokban, városokban, falukban legyenek mindenütt magyar iskolák“.²

A reformatus fejedelmek alatt az unitáriusokat több rendbeli érzékeny veszteség érte, főképp Bethlen Gábor és I. Rákóczy György alatt. Ismeretes Bethlen Gábor 1615-ben hozott ama határozata, mely szerint a vegyes vallású ekkleziákban a többségé legyen a

¹ Dr. Kiss Áron: Nevelés és Oktatás története, 110. l.

² Toldy F.: Irodalomtörténet kézikönyve, 94. l.

templom és iskola. E miatt sok ekklézsiájukat, velük együtt iskoláikat elvesztették, még többet a szombatosság rájuk fogott hamis vádja miatt, mi teljes üldözéssé fajult velük szemben is.

E küzdelmeik közt sem hanyagolták el iskolaügyöket. Kolozsvári főiskolájukat folyvást kiváló gondban részesítették, az elemi oktatásra is gondjuk volt. II. Rákóczy György alatt kolozsvári óvári nagy iskolájukban és a szentpéteri kis iskolában szintén tanították az elemi dolgokat. Az unitáriusok oktatásügyének a fennebb jelzett rossz viszonyok közt újabban magas színvonalra emelésében kiváló érdeme van Konez Boldizsár püspöknek (1663–1684.). „Nem lehet kibeszélni, akkora gondot fordított Konez püspök arra, hogy az új iskolában derék igazgató és ifjúság legyen. Fentartására soha előtte nyilvánosan alapot nem gyűjtöttek. Ez az ő kezdeményezése. Jeles gondnokokat állított az iskolák mellé, vigyázott az igazgatókra és ifjúságra, pártfogókat s adakozókat szerzett, nem kimélt fáradságot s tanácsot csakhogy azok virágozzanak“.¹ Ezt Szilágyi Sándor is igazolja: „Konez Boldizsár tiszteletre méltó tevékenységet fejtet ki az elpusztult egyházak és iskolák újra szervezése körül“.²

Az unitárius egyház a nevelés és oktatásügyet a többi hitfelekezetekkel nemesen kiállott versenyben nemcsak Erdélyben szolgálta hiven, becsülettel, hanem a hitújítás, hitvitázás korszakában Magyarországon is, hol a XVI. százévben Pécsen híres gymnasiumok volt. Kitünő erők tanítottak benne, minők Bogáthi Fazekas Miklós, Jászberényi György, Válaszuti György, Vásárhelyi Mihály és Stephanus Berekius.³ Gondolható-e, hogy ily felső intézet és egyházak, papok mellett nem lettek volna akkori viszonyokhoz képest rendezett népiskoláik? Voltak. Ez állításunkban, hitünkben megerősít minket a XVI. százévben az unitárius hitnek Magyarországon való elterjesztésében fáradozó oly jeleseinkről való tudásunk, minők voltak: Thordai Máthé, Óvári Benedek, Arany Tamás, Egri Lukács, a püspöknek is nevezett Kárádi Pál, a Dunántúl Jászberényi Pál, Válaszuti György, Alvinczi György stb., kiknek buzgolkodása folytán Tiszán- és Dunántúl s e két folyó közti síkságokon számos helyen hitközségek alakultak s híres, tudós papok vezetése alatt állottak. Ily körülmények közt csak az unitáriusok magyarországi

¹ Jakab Elek: Kolozsvár Tört. II. k. 810. l. Uzoni Fosztó: Unitar. Egyh. Tört. II. k. 616–617. l.

² Szilágyi Sándor: Erdélyország Tört. II. k. 424. l.

³ Kanyaró Ferencz: Unitáriusok Magyarországon, 193. l.

nevelésügyére is hivatkozhatunk. Különben beszéljen helyettem Kanyaró Ferenc: „Nemesak egyedül Pécesen volt az unitáriusoknak a Dunántúl említésre méltó iskolája. Bizonyosra vehetjük azt, hogy míg Pellérdén, Siklóson, Nagy-Harsányban és Nagy-Maroson, szóval a nagyobb ekleziákban a paptól, a mestertől s talán ez utóbbi segédeitől vezetett kitűnőbb iskola állott fenn, addig még a legutolsó községben is iparkodott, hol a pap és mester, hol csak a pap a hiveket és ezek gyermekeit oktatni. Bizonyítja ezt általában az erdélyi unitáriusok példája. És bizonyítja különösen az, hogy a XVII. században Baranyában működő jezsuiták is csak iskolák fentartásával tudták a prédikátorok hatását ellensúlyozni. Nagy-Harsányról e mellett még az is fennmaradt, hogy alig jut ismét a kalvinisták kezére, mindjárt a legjelesebbek között kezdik emlegetni az itt fentartott iskolát.

A többi baranyai iskolákról is maradtak fenn hiteles emlékek. Nemesak fennállásuk, hanem virágzó voltuknak is leghitelesebb és legékesszólóbb bizonyítéka az, hogy magok az erdélyi tanulók is örömmel felkeresték e távol intézeteket, részint tanulásuk folytatásáért, részint szolgálatot vállalni a mesterek mellett. 1671-ben még az is megtörtént, hogy a tordai tozás deákok nagy része tavasz utóján folkerekedett és Schyrmer János, az új szász iskolaigazgató (rector) kemény fegyelme elől kivándorolt a baranyai iskolákba.¹

Az unitáriusok tanügyi buzgósága mellett bizonyít az a törekvésük is, mely szerint az iskolaügy felvirágoztatására a XVI. században kolozsvári főiskolájukhoz külföldi jeles, tudós iskolamestereket, tanárokat igyekeztek megnyerni. Ilyenek voltak: a meissenai származású Sommer János jeles nyelvész és költő (1570—1573-ig), Paläolog Jakab, állítólag a görög császári ház sarja (1573—1577), Pintzovitz Mátyás a krakkói egyetem tanszékéről (1579—1580) és Franke Keresztély, szintén lengyelországi származású tanár. Egyébiránt az erdélyhoni unitáriusok közül is több híres paedagogus vált ki már a XVI. században s azután folyvást, első helyen Dávid Ferenc, a kolozsvári unitárius tanoda egykori rectora, Basilius István, Hunyadi Demeter, Enyedy György, Szentmargitai János, Szentmártoni Pál, XVI. századból szintén rectorok, a XVII. századból Konez Boldizsár stb.²

A XVI--XVII. század népiskolaügyének vázolója után össze-

¹ Kanyaró Fer: Unitáriusok Magyarországon, 95. l.

² Frankl Vilmos: Hazai és külföldi iskol. a XVI. században. 115. l.

foglalásul, részben kiegészítésül megjegyezzük, hogy mind a katolikus, mind a protestans ekkleziák legtöbbje mellett voltak elemi (nép) iskolák. A protestansok is, hasonlóan a r. katolikusokhoz, iskoláikat templomaik előcsarnokául tekintették, mely hivatva van a gyermekeket korán buzgó vallásosságban és jó erkölcsben nevelni. Az iskolaügy minden fokát felölelő egységes szervezete egy hitfelekezetnek sem volt. Sem az állam, sem az egyházak közegekkel nem rendelkeztek, kik a nevelésügyet felügyelték volna, tantervet irtak volna elő, vagy a meglevőt módosították volna. Főpapok, főúrak, városok, községek, egyházközségek saját jogkörükben alapítják az iskolákat. Ők azoknak feltétlen úrai, kinevezik a tanítót, megalapítják azok számát, fizetését, minősítését, a tantárgyakat, tantervet, szabályokat adnak. Így hát az iskolák sorsa, foka alapítóik pártfogóik anyagi erejétől, a tanítók készülségétől függött. Ebből könnyen érthető, hogy ugyanazon helyen az iskola változtatását, emelkedését, vagy esökkenését mennyire maga után vonta a pártfogó és tanító változása. Így magyarázható meg, hogy több falu helyen majdnem középiskola rangon álló iskolák voltak. Görögöt, zsidót, latint tanítottak bennük, míg tekintélyes városokban esekély jelentőségű iskolák álltak fenn s csak elemi ismeretekkel foglalkoztak. Az iskolák osztályozása, az osztályok száma sem volt megállapítva. Így csak következtetés útján beszélhetünk elemi iskolákról, gymnasiumokról, akadémiákról.

Miként a kath. plébánia iskolákban, úgy a protestansokéiban is kezdetben papok tanítottak. De már az első zsinatok eltiltják a papokat a tanítástól, az iskolák felügyelői azonban továbbra is ők maradtak. A tanítónak kizárólagosan a tanítással való foglalkozást rendelik el. A tanító függő viszonyban van papjával. Templomban, temetések alkalmával. segídkezik neki, az egyházi éneket vezeti.

A protestans elemi iskolák nagyobb számmal voltak és magasabb fokon álltak. Képzettebb tanítóik voltak. Papjaik és tanítóik legtöbb helyen egyforma képzettségűek voltak. u. i. náluk a tanítóskodás feltétele, lépesője volt a papi állásnak. A papi pályára lépni akarók, vagy a külföldre menetelük előtt, vagy onnan való hazatérés után 3 évig tanítóskodni tartoztak. Ez a tanügyre fontos dolog. A tanítóskodást sikeresen, buzgalommal végzett ifjú jobb ekkleziára számíthatott. Innen érthető a magasabb képzettség mellett a szorgalom, jóigyekezet befolyása is a protestansok iskolaügye virágzására. Így volt ez az unitáriusoknál, sőt náluk a legujabb

időig ennek nyomával találkozzunk. Innen okadatolható Konez Bol-dizsár püspökük alatt 1672-ben hozott azon zsinati rendelet, mely szerint népes ekklézsiákban a tanítóknak tilos volt megnősülni. E tilalom azonban csak a 3 évig tanítóskodni köteleles időre szólt.¹

A r. katolikus tanítók képeítéséről ez időből adatunk nincs. Lubrich Ágoston ugyan azt állítja, hogy a káptalani és monostori iskolákban gyakorlati uton nyerték képeítésüket, vagy a külföldön.² Ám legyen.

A XVII. száz végével Magyar- s Erdélyország oktatásügye az eddiginél egészen más irányban terelődik. 1690-ben u. i. vége lett Eedélyben a nemzeti fejedelmek korának. Erdély Magyarországgal osztrák házbéli közös uralkodó kormánya alá került. E házból származó uralkodók erős, határt nem ismerő katolikusága, folytonos németesítési szándéka Magyar- s Erdélyországnak Ausztriába való beleolvaszthatása ezéjából eléggé ismeretes. Ettől fogva a protestánsok vallásukért folytatott küzdelme egyszersmind a hazáért, annak alkotmányáért, a magyarságért, magyar nyelvért folytatott küzdelem lett. E folytonos küzdelmében jutnak legfokozottabban kifejezésre a protestantismusnak a népnevelés terén szerzett elévülhetlen érdemei.

A protestantismusnak e téren való nagy nemzeti érdemére teljes nagyságában mutatunk rá, ha megemlítjük itt, hogy a katolikusok ettől fogva a protestánsokat legfelsőbb intézkedés, jóváhagyás mellett anyagilag teljesen meg akarták törni, templomaikat, pénzalapjaikat karhatalommal veszik el. Ebből legbővebben kijutott az unitáriusoknak, 1693-ban I. Leopold alatt megfosztják Kolozs-váron 120 évig fentartott óvári iskolájuktól, ugyanott III. Károly alatt 1716-ban az óvári iskola elvesztése után a piac-térre telepített iskolájuktól s a 150 évig fentartott, újra épített piactéri nagy templomuktól, nyomdájuktól. Hasonló és kiszámíthatlan veszteség érte őket a vidéken is, tekintélyes ekklézsiáik templomai és iskolái elvételével. Ezek mellett III. Károly és Mária Terézia alatt az összes felső és alsó rendű hivatalokból teljesen mellőztettek. A reformátusok sorsa sem sokkal volt virágosabb.

Ily erőszakoskodások, nagy elnyomás mellett a főúrak nagy része, s a népből is sok visszatereltett ismét a katolikus hitre.

¹ Ferencz József: Unitár. Kis Tükör, III. kiad. 60. l.

² Lubrich Ágoston: A nevelés története. II. köt. 1. könyv. 617. l.

Mindez mélyen sújtotta a protestantismust, s ezzel együtt nemzeti ellenálló erejét. Az állami életben, vallásban, oktatásügyben a lefolyt két százban kiküzdött fölényétől megfosztatott. Így hát ez időből a protestánsoknál, de a katolikusoknál sem szólhatunk egészen Mária Teréziáig valami nagy nevelésügyi mozgalomról, mert a nagy küzdelemben mind a katolicismus, mind a protestantismus kifáradt. Innen van tehát a népnevelésben ez időben beállt bágyadság; sem az egyházak, sem az állam nem kezdett törődni vele. Ha valahol mégis jobb iskola volt, azt csak egyeseknek, valamely értelmes pap, tanító vagy pártfogó buzgalmának lehet köszönni. Azonban a külföld buzgolkodása az oktatás terén, annak irányzatai, első helyen a philantropinismus hazánkban is úgy a katolikusokat, mint a protestánsokat az oktatásügy újabb felkarolására bírja. Főképpen e külföldi mozgalom hatása alatt veszi kezébe Mária Terézia Magyarország oktatásügyét és teljesen felkelteni, újra szervezni akarja. Egységes és országos szervezetet akart teremteni. Sajnos, hogy e terve mellett teljesen németté, katolikussá akarta tenni egész Magyarországot. E czélból a vallásszabadságot, a protestánsok oktatásügyét mélyen sértő intézkedéseket tesz, ezek ellen irányuló rendeleteket bocsát ki. Az összes iskolákat, a protestánsokéit is katolikus felügyelet alá teszi. 1776-ban új nevelési tanztervet dolgoztat ki: „Ratio educationis totiusque rei litterariae per regnum Hungariae et provincias eidem adnexas“ ezimen. Benne az összes iskolaügyet felöleli. 1778-ban a kath. elemi iskolák tanztervét dolgoztatta ki, s „Proiectum Budense“ ezimen kiadatta. Világosság kedvéért megemlítjük itt, hogy az osztrákházbeli uralkodóknak a katolikus vallás felett való főpatronusi jogánál fogva az állami és katolikus nevelés teljesen egy volt. Ezért feladatunknak kell ismernünk Mária Terézia és utódai által tett nevelési, oktatásügyi intézkedésekkel egy kissé részletesebben foglalkozni, akárcsak, mint a katolikusok nevelésügyével. Mária Terézia a kath. iskolákat mind a Ratio Educationis szerint szerveztette. E tervezet pedig teljesen német mintára készült, tehát ez is a természetből indult ki. Háromféle népiskolát különböztet meg: falusit, kisebb és nagyobb városit. Előírja mindenikben a tantárgyakat, a tanítók számát. A tankerületi főhelyeken minta iskolát (schola normalis v. vernacula primaria), a plebániák mellett más nép vagy nemzeti iskolát állíttat. Magyarelleses kormánya folyvást azon volt, hogy e német formára készített kath. iskolaszervezetet a protestáns iskolákba is vigye be

lassanként. E szándéka azonban a protestánsok ellenállásán megtörött, kiket nagyon bántottak a királynő és kormánya önféjű, alkotmány- és önkormányzati jogba ütköző intézkedései. Ez intézkedések részben ezek voltak: Mária Terézia és kormánya a német nyelv tanítását az összes iskolákban kötelezővé tette. A tank. igazgatók közé egy protestánt sem vett fel. A kormány anyagi segílyt csak ott nyújtott, hol a koronai vagy kincstári jószágokon, a határ-örvidéken, a Bánságban inkább német iskolákat kellett állítani. Tehát e szervezetet iskoláikba be nem engedik.

II. József tanügyi intézkedései még kirívóbbak voltak a protestánsokkal szemben. A német nyelvet tannyelvvé tette. A protestánsok azonban vele szemben is törhetetlenek voltak. Végre is engedni volt kénytelen. Mária Terézia nevelési rendszere helyébe újat, sokkal szabadabb szelleműt készítettett. Katholikusokból és protestánsokból álló vegyes bizottságnak 1784-ben alkalmat adott véleményt adni arra nézve, hogy miként lehetne a protestánsok sérelme nélkül a Ratio educationist iskoláikba is beviinni. Közös érdekeik összegegyeztetése a bizottság kath. tagjai merevségén azonban megtörött. A protestánsok minden, vallásszabadságukat, oktatásügyöket sértő intézkedések ellen, minők voltak a vegyes (katholikus és protestáns) iskolák felállítása, iskoláiknak kath. felügyelők alá helyezését, új tankönyvek elfogadását, iskolaértesítők felterjesztését követelő rendelkezések, mindannyiszor feliratokkal élnek. Küzdelmeik eredményeül II. Józsefet engedékenységre bírják. Intézkedései halála után hatályon kívül hagyattak, a tandíj, minek behozatala a szegény gyermekek iskolázását megnehezítette, eltöröltetett, a német nyelv törvényessége kiszorított, a magyar nyelv lett törvényes nyelvvé. És elérték a legnagyobbat is. Részükre az az állam legfőbb felügyeleti jogának épségben tartása mellett az örök vallási és tanítási szabadság biztosított. Élvezték is 1848-ig, mikor a teljes jogegyenlőség minden kiváltságot megszüntetett.

Míg a r. katolikus iskolákban a német szellem, német rendszer a nevezett tantervekkel beplántáltatott, addig a protestánsok ezek ellen való szakadatlan küzdelme teljesen önálló, magyar szellemen készült, magyarországi viszonyokra alkalmazott tantervek készítésében testesült meg. E tantervek közül megemlítendők a debreczeni egyházmegye 1795-ben készült eredeti magyar tanrendszere. E rendszer követeli, hogy minden tractusban kétféle iskolák legyenek, olyanok, t. i. melyekben csak magyar és olyanok,

melyekben a deáknyelv tanítódjék.¹ E rendszer tehát a magyar iskolákat külön választotta a deák iskoláktól, amazokban a latin tanítást eltiltotta. Ily intézkedések a XVIII. sz. végén a protestánsoknál általánosok voltak s megalapították a felekezetek kebelében a valódi népiskolát.

Hasonló tanrendszerek a Tiszán inneni ev. ref. egyházkerületé 1797-ből, s a dunamellékié 1801-ből. Ez utóbbi is a népiskolákat két csoportra osztja u. m. 1. magyar v. nemzeti iskolákra, 2. központi (centralis) iskolákra. Nemzeti iskolák a községekben, központi iskolák másképp is egész vidék központjául szolgáló nagyobb városokban legyenek. Mindezekben a tervezetekben helyes útmutatások foglaltatnak a népnevelésre.

Az unitáriusok is, érzékeny csapások, veszteségek alatt görnyedtek bár, mégis hiven küzdöttek a németesítés keresztül vitelére kiszemelt, német talajban fogamzott és német viszonyokra alkalmazott tanrendszerek ellen. Iskoláikat, a hol csak tudták, fentartották, sőt szaporították is, bennük a magyar szellemet, a menyire csak tehették, folyvást ápolták, melengették. Nevelésügyi buzgalmuk mellett bizonyít 1712-ben Biró Sámuel által megpendített az a komoly szándékuk is, hogy a Székelyföldön: Székely-Kereszturon, Háromszék-, Kis-Küküllő- és Marosszékmegyékben alapíttassék az unitáriusok számára egy-egy felsőbb iskola.² E szándék a szomorú viszonyok miatt ártatlan óhaj maradt sokáig. 1793-ban azonban negyed részben megvalósították, a mennyiben a homorod-almási zsinaton kimondják Székely-Kereszturon egy felsőbb iskola felállítását. A határozat megvalósított. 1794 óta e középiskola ma is fennáll. Népnevelésünk levén főleg tárgyalás alatt, ne tűnjék fel ez intézettel való előhozakodásunk, mert már csak teljesen a székely nép között, fekvésénél fogva sem tagadhatja meg senki ez intézettől a népnevelésre befolyt nagy jótékonyosságát is, de másfelől a benne tanulók közül többen szakítják félbe pár év után tanulásukat. Haza távoznak, odahaza értelmes emberek, falusfeleiknek irányítóik lesznek. Ebben szintén fényesen beigazolódik ez intézet népnevelési fontossága is. Egyébiránt, mint középiskola is, száz éves múltja alatt, fényesen teljesítette feladatát.

Ezek után általános jellemzésére a XVIII. sz. népnevelésügyének, meg az általános nevelésügynek is, kimondhatjuk, hogy a szí-

¹ Dr. Kiss Áron: Nevelés és oktatás története, 148. l.

² Ferencz József: Unitárius Kis Tükör, III. kiad. 91. l.

goruan katolikus és teljesen németes jellegű tantervezeteknek is voltak jó oldalai, de sem ezek, sem a protestánsokéi nem vitethettek át teljesen az életbe, több helyen megmaradt a régi rosz.

A protestánsok népnevelése azonban a XVIII. sz.-ban is jobban állott a katolikusokénál. Iskolázásban „a protestánsok legjobban állottak, több protestáns falu a székelységben már a múlt százban (XVII. sz.) önként behozta az iskolakötelezettséget, a német polgárság Sopron, Beszterezebánya, Selmecz, Lőcse városokban hasonlót tett, általában lehet mondani, hogy a protestáns gyermekek inkább látogatták az iskolákat, természetesen náluk az eredmény is nagyobb lett.“¹ Tanítási rendszerükön, paedagogiai irodalmukon folyvást meglátszik az a törekvés, mely az iskolákat fel akarta szabadítani a holt nyelv uralma alól és a mely folyvást küzdött a német nyelv, német szellemnek iskoláinkba való bevitele ellen, saját nemzeti nyelvünkön szóló közoktatást akart teremteni.

E száz nevelésügyétől való bucsúvételül Bécs nevelésügyi politikája és a protestantismusnak ezzel szemben kifejtett étdemei megvilágosítására idézzük Horváth Mihály következő sorait:

„Az oktatásügyi reformok a bécsi udvar tanulmányi bizottmányától eredvén, a magyar tanintézetek is a bécsiek mintájára alakították át. Ugyanazon tanulmányi rend és módszer hozatott be nálunk is, mely Bécsben divatozott, úgy, hogy ha egyébben nem sikerült is a monarchia egységét előteremteni, a tanulmányi rendszernél az nagy mértékben valósított meg. Az iskolákat, a bennök előadott tanokat s a belőlük kiáradt szellemet, tankönyveket s azok befolyását tekintve, a bécsi kormány a leghelyesebb utat választotta az absolutizmus tanainak terjesztésére. És hogy az iskolából szétáradó szellem az alkotmányosságnak nagyobb ártalmára nem lett, csak azon két körülménynek köszönhető, hogy rendi alkotmányunkat a nemesség jogainak esorbitása nélkül bolygatni nem lehetett, a nemesség pedig jogai fölött folyvást féltékenyen őrködött, és hogy a protestáns hitfelekezetek iskoláikat a kormány befolyásától mindig igyekeztek megőrizni, s így az ország tetemes része amaz alkotmányellenes tanok és szellem befolyásától ment maradt.“²

PAP MÓZES.

¹ Schwarz: Közokt. Reform. 961. l.

² Horváth Mihály: Magyarország Története, 5. k. 236. l.

Péter apostol bizonyágtétele a szentlélekről.

Péter pedig előállván a tizenegy apostolokkal, fölemelé az ő szavát és szóla nekik mondván: zsidó férfiak és ti mindnyájan, kik lakoztok Jeruzsálemben! stb. Csel. 2, 14–18.

Kedvencz s csaknem minden alkalomnál nagy előszeretettel emlegetett szállóigéje a mai kor gyermekeinek, melyet egyik úgy, mint a másik mindenhol jellege gyanánt tűz ki, hogy korunk a haladás kora. Hogy az egész mivelte és haladó világnak hadat ne izejnek, magam is hajlandó vagyok amaz állításnak hitelt adni. Legyen nekik hitük szerint. De mert az ellenkező véleményt eltűniti s az ellenkező véleményt meg nem kövezeni szintén haladásra mutat, legyen szabad kimondanom, hogy minden miveltségnök, felvilágosodottságnök mellett is, korunkban végtelen sok az előítélet, balvélemény, melyeket megtámadni s velök szembeszálhni vajmi kevésé s kevesen merészkedünk.

Örömet beszélünk pl. a demokrataságról, hirdetjük a szabad-
elvüségét s fennen lobogtatjuk az egyenlőség, szólásszabadság zászlóit mindenfelé; de a születési, rangbeli különbséget feledni nem tartozik erényeink közé; s ha nálunknál kisebb társadalmi állásukat magunkkal egy sorban, de ellenkező meggyőződéssel szólni hallunk, készen állunk a „*tagadhatlanul*“ nagy érvel bíró kérdéssel: *acagy származhatik-e Názáretből valami jó?!* sőt tovább megyünk s ellenfeleinket esekély születésükkal végkép elnémitni akarva, fontos arczal kérdezzük: *nemde nem galileusok-e ime mindnyájan ezek, a kik szólnak?*

Örömet beszélünk arról, hogy mi a teremtés koronái, szellemi lények vagyunk, kik a szellem hatalma, végtelen ereje által nagy-szerű esodákat mivelünk; de a míg testünkért s annak kényelmeiért bármily áldozatra készeknek mutatkozunk, nem elfeledkezünk-e a legtöbben a szellemért is tenni valamit.